

objektivná výtěžnost produkce a její subjektivně soukromohospodářská výnosnost; ony zároveň nepřímo rozhodují o rozdělení tohoto soukromohospodářského objektivního přebytku produkce a výnosu subjektivně soukromohospodářského mezi zúčastněné činitele na produkci.

Nabídka a poptávka.

V pravidelných poměrech se tvoří ceny za platnosti dnešní volné soutěže, třeba soutěže v některých směrech podvázané, dohodou nabídky a poptávky. Nabídka hledí dosíci za nabízené statky cen nejvyšších, poptávka pak snaží se dosíci hledaných statků za ceny nejnižší. O podrobnějších otázkách, jak se ceny tímto způsobem tvoří, jsou dávné spory dvou táborů národohospodářských theoretiků. Objektivisté tvrdí, že jsou při tom pevným základem ceny produkční, těm prý se poptávka přizpůsobuje. Hospodářský vývoj podmíněný, jak víme, hlavně zvýšenou produkcí, je prý brzděn nedostatkem pomůcek produkčních čili hmotných kapitálů, kdežto lidské práce je v poměru k nim až přebytek — známá theorie o mezdám fondu — a tento nepoměr se čím dál ještě zhoršuje rychlejším vzrůstem populace: dle Malthusa hospodářské statky rostou řadou arithmetickou, populace řadou geometrickou; nemá-li tento vývoj vésti k zbedačení vrstev za mzdu pracujících, musí se vzrůstu populace brzditi, aby nenastalo přelidnění země. Druhá větev objektivistů, zastupovaná Marxem, vidí záchranu před rostoucím proletarisováním vrstev za mzdu pracujících v spravedlivějším dělení se o přebytek produkce. Ten prý celý náleží práci, poněvadž pomůcky produkční čili hmotný kapitál vznikl výhradně okupací a prací a rovněž tak i půda byla bez námahy okupována prvými příchozími, náleží tedy i celé jejich produkty práci, poněvadž ta je vedle sil přírodních, pomáhajících zdarma, bez obětí člověku při produkci, jediným vskutku produktivním činitelem; kdežto dle nynějších řádů společenských vše to, co se produkuje nad statky produkcí spotřebované, to jest nad hmotné výrobní pomůcky produkcí zničené a nad hospodářské statky spotřebované pracovníky, přisvojuje si neprávem kapitalista-podnikatel, vlastník oněch pomůcek výrobních a hospodářských statků spotřebních. Tyto nadhodnoty produkce strhuje podnikatel na sebe,

přivlastňuje si celý přebytek produkce tedy již jaksí v dílně, necháváje dělníka pracovati déle, než aby produkoval tolik, kolik se produkcí spotřebovalo hmotných produkčních pomůcek a spotřebních statků. Nezasloužené tyto přebytky produkce budou se dle *Marxe* hromaditi čím dále více v nemnohých rukách velkokapitalistů na jedné straně, proti nimž budou státi na druhé straně rostoucí davy odstrkovaného námezdného dělnictva, a povedou k násilnému převratu. I dle zásad tohoto směru bylo by prý světu lépe, kdyby počet dělnictva příliš nerostl, a kdyby dělnictvo, jež tu jest, pracovalo jen tolik, aby se na všechny dostalo práce.

Mzda, to jest úplata za práci, cena práce i cena pomůcek produkčních čili hmotných kapitálů, jakož i cena produktů, to jest spotřebních hospodářských statků, jest objektivistům sice dána za daných poměrů tak jako subjektivistům svobodnou dohodou nabídky a poptávky, ale rozcházejí se obě školy v tom, že objektivistické školy klasické — nehledě tedy k novějšímu učení *Marxovu* a směru socialistickému vůbec — považují produkční náklady, rozumějme tedy soukromohospodářské náklady: zaplacené mzdy, produkční ceny spotřebovaných pomůcek výrobních, zaplacený nebo obvyklý úrok z finančního kapitálu po dobu produkce vázaného, a přiměřený zisk podnikatelův za pevnou základnu, na níž dnešní hospodářský život je vybudován, ale nepovažují tento způsob ani za daných dnešních poměrů za řešení jedině možné, jaksí dnešním stavem přímo diktované, ani za řešení spravedlivé, zvláště pokud se týče nejvíce sporného důchodu, mzdy. Vznikly odtud snahy zkonstruovati nějakou »spravedlivou« nebo »přirozenou« mzdu, ale všechny tyto snahy praktického úspěchu neměly a míti nemohly, jak ještě uvidíme.

Škola subjektivistů klade naopak ve své theorii větší důraz na poptávku. Vycházejíc od pojmu lidských potřeb a jejich úkoje a uvažujíc, že dle intensity potřeb měří se užitečnost hospodářských statků tomuto úkoji sloužících, sestruje pojem *subjektivní hodnoty*, významu to, který připisuje každý hospodářský subjekt za různých okolností hospodářskému statku, který má nebo o který usiluje. Za dnešních poměrů hospodářského soužití a dělby úkonů pracovních a produkce směňují si lidé na rozdíl od dřívějšího způsobu hospodaření soběstačného hospodářské statky navzájem, při čemž právě rozhoduje nestejnost hodnocení směňovaných statků u obou smluvníků: kdo ho-

spodářský statek pouští, hodnotí jej níže než ten, kdo oň usiluje. Ke směně dojde jen u těch smluvníků, kteří se ve svém hodnocení sejdou a dohodnou se na ceně oběma stranami přijatelné.

Někteří subjektivisté zašli ještě dále a analysují pocit potřeby a pocit úkoje potřeb, odtud pak vyvozují přímo pojem hodnoty. Jiní stopují podrobněji subjektivnou užitečnost statků se zřetelem na intenzitu různých potřeb, jež ten neb onen subjekt daným množstvím statků má ukójiti, a docházejí k úsudku, že každý hodnotí všechny své spotřební hospodářské statky dle užítku, který mu poskytuje úkoj poslední potřeby, to jest potřeby nejméně naléhavé, kterou může ještě ukójiti za dané své zásoby hospodářských statků, a stopující tuto myšlenku dále, znázorňují graficky a počítají, jak se za různých poměrů nabídky a poptávky vytvoří ceny, na nichž se nabídka a poptávka sejde, kde totiž bude možno nejvíce nabízečů a poptávačů zároveň uspokojiti.*) Také jiní národohospodáři chopili se myšlenky, jistě v podstatě i našemu směru velmi sympatické, uvésti do národohospodářské theorie postřehy mathematické a pokoušejí se vystihnouti přesně mathematicky různé vztahy hospodářské.**)

Ale jakkoli přispěla tato psychologická škola subjektivistická svými úvahami k prohloubení theoretického studia národohospodářského a škola mathematická hleděla svou cestou dospěti ke konkrétnějším výsledkům, než které dávají povšechné dedukce dosavadní, v podstatě cíl to, k němuž i my hledíme dospěti: přece jde tu jen o šedou theorii, jež se bude moci sotva kdy na praxi aplikovati a ve skutečném hospodářském životě užítí a osvědčiti. Jak již častěji jsme se věci dotkli, je totiž zbytečno zacházeti do rozborů psychologických tak hluboko jako škola psychologická, kdyžtě nám jde za dnešních poměrů hospodářských, kdy hospodářstva spotřební, u nichž by se poměrně nejspíše mohl uplatňovati pojem subjektivné hodnoty, na rozdíl od tržní ceny, jsou poměrně řídkými výjimkami, ježto všecken směnný hospodářský styk je založen na základě produkce pro odbyt, produkce podnikatelské, jak ve vlastní výrobě, tak i při prostředkování směn. Dnešní tržní ceny se tvoří na straně producentů zcela pod vlivem soukromohospodářské výnosnosti: produkce se zvyšuje,

*) Je to pojem mezného užítku školy rakouské (Menger, v. Wieser a j.).

***) Walrasova škola lausanneská; Pareto a j.

je-li za daných přijatelných cen naděje na větší odbyt, a zmenšuje se, vážne-li odbyt a ohrožuje soukromohospodářskou výnosnost produkce. Rozhoduje tedy o produkci a o cenách, o tom není sporu, za této dnešní konstrukce hospodářského života v první řadě poptávka, ale u té ustupují uvedené psychologické úvahy o hodnotnosti toho neb onoho statku vzhledem k jeho užitečnosti do pozadí proti zřetelům jiným. Je pravda sice, že kdo má k dispozici mnoho statků nebo veliké důchody, vydává je lehkovážněji než ten, kdo může jimi uhájiti jen tak tak živobytí, ale všechny tyto psychologické úvahy mají pro praktické vytváření se dnešních cen celkem význam podřízenější u přirovnání s cenotvornými momenty hlavními: množstvím produkovaných statků na jedné straně a průměrnou potřebou dle daných dnešních zvyků konsumních, přizpůsobených dnešním hromadným důchodům, na druhé straně. Tedy hlavně momenty objektivně rozhodují v první řadě; jestli některý milionář je snad ochoten platiti za nějaký hospodářský statek dvakrát tolik než jiní, anebo na druhé straně uvázne-li někde odbyt vlivem místní nezaměstnanosti dělnictva, nemá na dnešní tržní ceny vlivu. Vždyť dnes pronikají jednotné tržní ceny všesvětové čím dál více nejen u statků, jež jsou předmětem hromadné spotřeby a mohou se levně a ve velkých množstvích přepravovati z jednoho konce země na druhý, nýbrž jednota cenová razí si cestu i u předmětů poměrně hůře přepravitelných a jež nejsou předmětem hromadné spotřeby. A také sazby důchodů pracovních a ještě více sazby důchodů z kapitálů se stále více a více ve všech kulturních zemích sblížují, vyrovnávají, rovněž pod vlivem přibývajících pohyblivosti lidí a pohybu finančních kapitálů.

A jak často působí na ceny vlivy cizorodé, umělé a nezřídka i liché a nicotné: klamné zprávy o výsledcích sklizní, o zásobách obilí, bavlny a j.! Na druhé straně jak veliký vliv má často náhle vzniklá poptávka po předmětech přepychových, pomíjející módy, často i škodlivých, nebo o jichž užitečnosti je sotva možno mluvit! A což změny ve výši mezd v jednotlivých okrscích územních nebo oborech průmyslových někdy i ve velkých rozměrech vynucené? Působí takovéto přesuny v důchodech a změny v názorech na hodnocení statků nějakým vlivem na celkové tržní ceny, ač je tu poměrně značný přesun na straně poptávky?

Dnešní nabídka a poptávka, na jejichž základě se tržní ceny tvoří, jsou zjevem hromadným, jsou výslednicí nesčetných pod-

nětů na obou stranách se uplatňujících. Tyto podněty jednotlivců, ať jsou původem v oblasti pocitů tělesných, nebo mají vyšší pohnutky morální a altruistické, ustupují na vlastním poli skutečného vytváření se cen úplně do pozadí a rozhodují i na straně poptávky spíše objektivné dané stavy. Stačí tedy zjistiti prostě nabízená množství statků na jedné straně a naléhavost nabídky se zřetelem na nepoměr mezi nabízeným množstvím a obvyklou průměrnou poptávkou, a rovněž na druhé straně přehlédnutí rozsah a naléhavost poptávky dle daných premis hmotné povahy: výše důchodů rozhodujících vrstev obyvatelstva, celkových sklonů spotřeby a pod.

Jsou i další příčiny, proč je nutno spokojiti se při studiu cen jen skutečným stavem dané nabídky a poptávky a pokud jde o prognosu do budoucna i tu budovati jediné na objektivních znacích jejich, dle množství skutečně nabízeného a skutečně dle daného stavu budoucně na trhu očekávaného, a na znacích kvalitativních, totiž dle úsilí při odbytu a poptávce v daných poměrech projevovaného. Mimo statky spotřební je totiž velká skupina směňovaných hospodářských hmotných statků kapitálových čili hmotných pomůcek produkčních, u nichž se dá o naléhavosti u poptávky mluvit jen v jakémisi přeneseném smyslu, jen se zřetelem na hrozící soukromohospodářskou škodu. Kromě těchto pomůcek produkčních shánějí ostatně i podnikatelé producenti na trzích také přímé statky spotřební, užívajíce jich jako surovin k další produkci, tak že se nedá ani tu mluvit o nějaké intenzitě pocitů potřeby a jejich úkoje. Poměry nabídky a poptávky se dále často roztříštěností výroby a délkou děje výrobního tak křížují, že je velmi těžko se v nich vyznati, a rozhoduje spíše pouhý dohad a odvaha podnikatelova vzíti na svůj vrub nebezpečí poměrné dočasné nadvýroby.

Konečně je ještě jeden vlivný činitel, který do vývoje podnikatelské produkce nepřímou velmi účinně zasahuje a způsobuje veliké výchylky nabídky, totiž úvěr; jemu se připisuje hlavní vliv na rychlejší vzestupný vývoj hospodářských poměrů, zároveň se však jím bezprostředně vztah mezi poptávkou a nabídkou značně komplikuje a často i zkresluje. Ale o úvěru pojednáme obšírněji později.

Škola subjektivistů nepodává tedy také uspokojivého názoru o tom, jak se ceny vlivem nabídky a poptávky vytvářejí, a to ani ne se stanoviska ryze theoretického, neřku-li aby theorie ty sta-

čily na řešení daného hlavního hospodářského problému naší doby sem spadajícího: aby se produkovalo jen tolik, kolik poptávka může strávit, tedy aby tu byla zachována stálá rovnováha, vyjadřovaná dočasnou stabilitou cen, jež by však nebyla na překážku pravidelnému vývojovému vzestupu spotřeby.

Se stanoviska ryzí theorie učiněn byl v tomto směru ještě další veliký krok vpřed rozlišením stavu *statického*, v němž by byly poptávka i nabídka úplně uspokojeny a vyrovnány, od stavu *dynamického*, v němž se hned ten, hned onen činitel z rovnováhy vychyluje a způsobuje rozruch celého ústrojí. Ostatně i výklad statického stavu některých subjektivistů (hlavně Schumpeterův) má silný sklon k stanovisku objektivistů, jsa výslovně budován na předpokladu dnešního daného úhrnného stavu hospodářských statků a jejich soukromohospodářského rozdělení mezi jednotlivé hospodáře, tak že zůstává subjektivním podnětům jednotlivých hospodářů jak u nabídky, tak i u poptávky poměrně malé pole vlivu, jímž by mohli na celkový vývoj cenový působiti.

Stanovisko moje je odchylné od obou směrů. Nevycházím ve svých úvahách o výkladu cen ani od nabídky, jako objektivisté, ani od poptávky, jako subjektivisté, nýbrž považuji spíše všechny tři složky: nabídku, poptávku i ceny nejen za činitele rovnoběžné, od nichž vychází iniciativa ode všech tří, jednou od toho, po druhé od toho, nebo od dvou z nich a často i ode všech tří zároveň. Víme již, že nabízené hospodářské statky spotřební i produkční jsou zakupovány důchody, tedy úhrnný národní důchod je zároveň úhrnnou cenou národní produkce. Na nominální jednici důchodu připadá tedy příslušný kvantitativný podíl úhrnné produkce: zvýší-li se kvantita produkce a nezmění se důchod, poklesnou za poměrů jinak stejných ceny, a zvýší-li se nominálně důchody a nezmění se produkce, podraží za poměrů jinak stejných ceny. Ale také zvýší-li se nominálně ceny a zůstane produkce táž, mohou důchody nominálně stoupnouti, anebo nestoupnou-li nominálně důchody, může produkce se zmenšiti, v opačném pak případě poklesnou-li ceny, mohou důchody nominálně klesnouti, anebo neklesnou-li, může se produkce zvýšiti.

Ceny jsou tedy nejen výslednicí dvou složkových sil: nabídky a poptávky, nýbrž reaguje se jimi zpět na produkci, tedy na nabídku, a na důchody, tedy na poptávku. A je dnes věru

těžko říci, od kterého činitele vychází nápor častěji a nápor silnější, zda od nabídky, nebo od poptávky, nebo od cen samotných. Spíše je řidší pravidelný postup, kdy jsou ceny výslednicí mezi nabídkou a poptávkou, než případy zvratného vývoje, kdy popud vychází od cen. A není toho příčinou snad jen ta okolnost, že všechna výroba i obchod jsou organisovány jako soukromohospodářské podniky, usilující o zisk, jimž vše ostatní je vedlejší, zda snad tedy nepohánějí ceny nepoměrně do výše na úkor spotřebitelů, tudíž jakýmsi způsobem monopolním, při němž monopolistovi bývá lhostejno, že má malý obrat, jen když má poměrně veliké zisky, kdežto zásadou volné soutěže je větší obrat s poměrně zisky menšími. Hlavní důvod onoho zvratného vývoje vězí jinde. Dnešní hospodářský život je tak zkomercialisován, produkce tak zkřížena a cesta od ní k spotřebě tak dlouhá a často tak křivolaká a poptávka tak vrtkavá, prchavá a náladovitá, že se produkce nemůže ani dosti rychle přizpůsobiti poptávce, ceny se po většině opožďují, když jde o zlevnění at z té neb oné příčiny, a naopak předbíhají při zdražení. Velmi často nastává nutnost ceny produktu snížit, ač produkční náklady se nezměnily, poněvadž jiné podniky vyrábějí a nabízejí levněji; jindy je nutno ceny snížit přes to, že produkt byl vyroben za dřívějších cen vyšších, poněvadž jiné podniky nabízejí již tovary vyrobené ze suroviny levnější, anebo naopak není možno ceny zvýšiti, přes to, že bylo nutno mzdy zvýšiti, a ovládají pole spíše tedy ceny reprodukční a nikoli ceny produkční. Veliké takovéto poruchy nastávají hlavně technickými pokroky výroby a pokrokem organisace produkce. Jindy zase naopak podraží ceny po zdražení surovin a mezd ihned, ač se dosud nabízejí produkty za levnějších výrobních podmínek získané.

Ale tržní ceny spotřebních statků vystupují i jinak jako samostatný činitel a působí zpět nejen na ceny spotřebovaných surovin a pomůcek produkčních, ale i na výši mezd. Tak uvázne-li odbyt produktů, u nichž mzda tvoří hlavní díl výrobní ceny, nezřídka pokles cen vynucuje si pokles mezd do budoucna. Podobně stlačují pokleslé ceny za ochablého odbytu i důchod z finančního kapitálu, úrok. Neposlední rozhodující vliv na ceny mají n á s i l n é vlivy organisovaných producentů i organisované dělnictvo, kteří dovedou jedni i druzí prosaditi stanovisko s v o j e, neohlížeje se na ostatní poměry a důsledky.

Nejlepším dokladem o tomto zpětném vlivu tržních cen na

ostatní s nimi spřežitě složky v dnešním hospodářském životě je snaha některých novějších národohospodářů (Irving Fisher), kteří chtějí záměrnými zásahy pomocí úrokové sazby a po případě variacemi ceny peněžní jednotice dosáti stability cen, spoléhající, že by se tímto způsobem rovnováhou cen působilo zpět na rovnováhu produkce a spotřeby, aby nenastávaly krise po relativné nadprodukcii.

V podstatě je možno tyto vnější zásahy do vývoje cen považovati jako by vycházely se strany nabídky, a podobně diktují-li stát nebo skartelování producenti prodejní ceny nějakého statku, jde tu vlastně o obmezení poptávky. Ale rozdíl je ten, že vychází-li popud v pravidelných případech se strany nabídky, je diktován danými objektivními poměry: že se hmotné produkční náklady zvýšily nebo snížily, nebo se zvýšil nebo snížil úrok a zisk podnikatelský, vždyť jinak by sotva soutěž mezi producenty dopustila zvýšení nebo snížení cen; a podobně, jde-li v pravidelných případech o popud k zvýšení nebo snížení cen se strany poptávky, nedá se mysliti, že by k tomuto nátlaku na ceny jinak došlo, než že byly důchody spotřebitelů zvýšeny nebo sníženy, tak že vzájemná jejich soutěž byla tím zesílena nebo zeslabena. Jestliť samozřejmé, že zůstává konečnou jakousi základnou, k níž všechny přechodné dynamické výchylky se vracejí anebo mají tendenci se vraceti, reálný rovnovážný stav mezi nabídkou a poptávkou, totiž mezi reálnými náklady produkčními na jedné straně a reálnými důchody na druhé straně, neboť co produkce reálně stojí — otázku úroku a zisku podnikatelského a renty pozemkové zůstavujeme úmyslně stranou — aspoň tolik se jí musí reálně za produkt dáti a tolik se jí také za stavu ideální rovnováhy dává, vždyť důchody, za něž poptávka statky směňuje, hlavně důchod pracovní, pramení zase jen z produkce, tak že úhrnná cena národní produkce, za niž se prodává, a úhrnné důchody, za něž se tato produkce kupuje, je totéž. Tato reálná rovnováha směn a nabídky a poptávky je samozřejma, bez ní by národ brzy dohospodařil.

Vyjadřujeme-li ona produkovaná kvanta a ony důchody společnými jednotkami hodnotnými, v našich poměrech peněžními cenami, musí se samozřejmě za onoho ideálního rovnovážného stavu také tyto obě veličiny číselně, formálně sobě rovnati. A vyšinou-li se tato čísla nějakým vlivem vnějším, ať již nějakým násilným zásahem svrchu uvedeným anebo nějakou změnou

měrné jednice, jak dále ještě uvidíme, musí se změnit veškerá soustava našich čísel, změni se formálně, a nastane snad dočasný rozruch a přesun v ě c n ý mezi zúčastněnými uvedenými našimi složkami, poněvadž takovýto náraz se přešinuje s jedné složky na druhou, snad po nějaký čas se produkuje více než je třeba, produkuje se snad i reálně ztrátové, nebo naopak důchody vzrostou a poptávka přerůstá nabídku a kupuje i soukromohospodářsky nevhodně, ale časem se tyto číselné formální přesuny vyrovnají a nastane ideální stav formálně i reálně rovnováhy. Jenže ovšem, jak víme, je také tento stav ideálně rovnováhy i za pravidelných poměrů nerušeného vzájemného vyrovnávání reálně nabídky a poptávky vskutku jen ideálem, a je téměř nemožno rozpoznati v onom ustavičném kolísání cenovém, odkud vychází podnět, zda vskutku z reálných stavů produkce a spotřeby, anebo z podnětů jiných, pomijivých a snad i jen náhodných.

Hospodářský život je v tomto směru stálý zápas, stálý ústrk na všechny strany, stálý pohyb, a všechny ony cenové zákony, jež různé školy národohospodářské ze vzájemných vztahů reálně nabídky a poptávky učení sestrují, jsou vskutku jen pro teorii. Při nejmenším jsme ještě velmi daleko doby, kde by všechny tyto objevy teorie také něco znamenaly pro praktický život hospodářský a nebyly jen otvíráním otevřených dveří nebo jen učným zaodíváním různých samozřejmostí, na něž soukromý podnikatel se dívá s úsměvem a jež musí ve svých kalkulacích daleko předstihovati.

Má tedy věda národohospodářská složití zbraň a ruce v klín? Nikoli. Ale má úžeji se přimknouti k dnešním skutečným hospodářským poměrům, musí se státi životnější, přes to že tím zdánlivě ztratí snad příkrasu »vysoké« vědy filosofické nebo sociologické. Zpět na vlastní pole hospodářské, v podstatě na pole soukromohospodářské, vždyt opravdových problémů »národohospodářských« vůbec neřešíme a pokud jde o řešení vskutku otázek celonárodních, i ty jsou za dnešních poměrů a budou ještě dlouho v podstatě otázkami soukromohospodářskými, ba také známý problém zápasu kapitálu a práce, problém socialismu, nedá se zatím jinak řešiti, než na základě úvah a rentabilitních propočtů soukromohospodářských.